

GRÓF BATTHYÁNY LAJOS FŐBENJÁRÓ PÖRE

ANNAK a kiadványsorozatnak, amelyet boldogult Klebelsberg gróf vezetésével a Magyar Történelmi Társulat „Magyarország újabbkori történetének forrásai“ címen indított meg, különösen érdekes része jelent meg minapában gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöréről, Károlyi Árpád kiváló történetírónk tollából. A két vaskos kötet egyike a pör történetét adja elő, másika pedig a hozzátartozó pör- és államiratokat foglalja magában. Károlyi Árpád tehát egy kitűnő történelmi tanulmánnyal s egy rendkívül gondos forráskiadvánnyal lépett egyszerre a nyilvánosság elé.

Kellemesen csalódik mindenki, ha a mű első felében csak a pöriratok unalmas és hosszadalmas boncolgatását, magyarázgatását sejtí, mert ez a kötet, rengeteg kutatás és talán még több elmélyedés eredményeként, most már hiánytalanul állítja elénk minden mellékkörülményével együtt Batthyány Lajos rettentő tragédiájának eddigelé annyi mende-mondával és találgatással pótolta hézagos történetét. De egyszersmind kitűnő jellemrajzát adja a szerencsétlenségű miniszterelnöknek és vele együtt mindazoknak is, akik kezdetben irányítói, később pedig az árral úszó, vagy az ár ellen hiába küzdő szereplői voltak az 1848. és 1849. év zivataros történetének.

A tudós szerző — mint maga írja — „sine favore et odio“ igyekezett a végzetes pör minden fázisát ismertetni. Ehhez az elvéhez mindvégig hű is marad, mert egy lépésnyire se tér el sehol a józan tárgyilagosság ösvényéről s igazságos ítéletének kimondásában se rokonszenv, se ellenszenv nem zavarja meg.

MIÉRT KELLETT éppen ennek az annyira dinasztikus érzésű főútnak vértanúhalált halnia? Olyan kérdés, amelynek megoldásához sokan keresték már a megfelelő magyarázatot, de hiába, mert egyrészt nem állott rendelkezésükre az akkor még zár alatt tartott hivatalos okmányanyag, másrészt pedig azért is, mert legtöbbször csak az 1848—49-i események keretében kutatták annak a bécsi udvari körökben szinte dogmává merevedett balhitnek az eredetét, hogy minden bajnak és szerencsétlenségnek csupán két ember — Batthyány és Kossuth — volt az okozója; sőt kettőjük közül is az előbbit kárhoztatták keményebben.

Károlyi Árpád meggyőzően bizonyítja, hogy ennek a téves hitnek rétegei a távolabbi múltból rakódtak egymás fölé. „A gyűlölet terebélyes fájának gyökerei egy egész évtized humuszába nyúltak le, abba az időbe, mikor Batthyány mint fiatal mágnás, az 1839—40-i ország-

gyűlésen mintegy megteremtette a főrendiház szabadelvű ellenzékét.“ De hogyan jutott ideig?

Apját korán elvesztette; anyja nem sokat törődött vele. Egy bécsi nevelőintézetbe adta s itt az ifjú gróf dr. Neurohr nevű tanítójának befolyása alá jutott s annyira magába szívta a tőle hallott demokrata elveket, hogy anyja korholó levelei ellenére se akart többé a származásának megfelelő arisztokrata körökben forgolódni.

De csakhamar változás történt: Batthyány beállott a cs. kir. hadseregbe s egyideig mint huszárhadnagy szolgált Olaszországban. Az új élet nem sokáig tartott, a fiatal tiszt hamar megúnta a katonáskodást, hazajött, birtokainak rendbeszedésével kezdett foglalkozni, majd megházasodott. Szabad óráiban sokat olvasgatott s újra feléledt benne mindaz, amit évekkal azelőtt Neurohrtól hallott és tanult. De határozott iránya akkor még nem volt.

Ifjú fővel megjelent abban a nagy küldöttségben, amely Ferenc királytól a szabadságukért küzdő lengyelek támogatását kérte. Később a megyei ügyek keltik fel és foglalják le egyidőre érdeklődését, végül az országos ügyek felé fordul figyelme. Lelkesül Széchenyi eszméiért, de fiatal korának megfelelően, gyorsabb ütemet kíván. Nemsokára már népszerűvé válik az ő, liberalizmus és demokrácia eszméivel barátkozó társai között; az új divatnak hódolva klubot alakít s végül az 1839-i országgyűlésen az ifjú ellenzék egyik szószólójaként lép fel a főrendiházban.

Ezzel máris kihívta maga ellen a bécsi udvari körök gyámkodását. Széchenyi, aki mindenféle ellenzéki izgatást károsnak vélt, egyre növekvő aggodalommal látta, hogy Batthyány lassanként nem csupán a főrendiház, hanem az egész alkotmányos és szabadelvű reform-ellenzék vezérei közé küzdötte fel magát. Félti őt, amidőn látja, hogy az 1843—44-i országgyűlésen egyre jobban balra kanyarodik s attól tart, hogy nem építeni, hanem rombolni fog. Aggodalommal hallgatja az öreg Metternich megjegyzését Batthyányról, hogy nem okos dolog Magyarországon égő fáklával járkálni.

Tudták Bécsben azt is, hogy bizalmasabb körben a Monarchia szükségessé vált átalakulását hirdette, ostorozva azt a bécsi felfogást, amely nem akarja belátni, hogy nagy államreformok előestéje köszöntött be. A pozsonyi mágnáskaszinónak Batthyány vezérlete alatt alakult ellenzéke, 1844-ben már tiszta perszonalúniót követelt Magyarország és Ausztria között, sőt a bizalmas jelentések arról is beszámoltak, hogy miniszterelnökjelölt is van már, éppen Batthyány személyében. Mindez nagyon alkalmas volt arra, hogy az udvarnak 1839 óta megnyilvánult gyanakodását még inkább fokozza s ekkor történetet, hogy Metternich négyszem között mérsékletre intette a heves ellenzéki vezért, mondván, hogy ha irányt nem változtat, útja a bitófához vihet.

De Batthyány nem tágított, sőt az ő elnöksége alatt alakult országos ellenzéki párt 1846-ban már programjára írta az osztráktól független parlamentáris magyar kormányt. Azonban mindennél súlyosabb lépés volt az, hogy Batthyány 1847 őszén Pest megye egyik követévé választotta meg Kossuthot s a választás sikere érdekében nem-

csak a maga akkor már nagy tekintélyét dobta latba, hanem rendkívül nagy anyagi áldozatot is hozott. Jólétesült egykorú írók szerint 100.000 forintjába, akkor temérdek pénzbe, került ez a választás. S mikor azután a következő évben Kossuth az udvari, a régi osztrák és magyar konzervatív körök réme lett, Batthyányra szakadt az ódium egész súlya. Maga Széchenyi is azt írta 1848 március 21-én, hogy „Batthyány eresztette ki a forradalom fűriait.“ Még nagy jóakarója, az öreg Esterházy Pál herceg se tudta megbocsátani ezt a következményeiben annyira súlyos lépést, mert — úgymond — a pártfogolt előbb vetélytársa lett a pártfogónak, azután pedig följe kerekedett.

Ettől a választástól kezdve már meg voltak róla győződve Bécsben, hogy Batthyány a legradikálisabb elemekkel árul egy gyékényen, Magyarország és Ausztria teljes különválasztására törekszik s ezért követelte 1847 december 7-1 beszédében azt, hogy a császár alkotmányt adjon Ausztriának.

Nagyon rossz szemmel látott személy volt tehát Batthyány Bécsben akkor, amidőn miniszterelnökké való kinevezése szóba került. Ha most, csaknem 85 év elmúltával mindezt olvasgatjuk, szinte az a gondolatunk támad, hogy talán nem is volt szerencsés eszme olyavalakit jelölni a különben is igen súlyos helyzet elé állított kormány fejéül, akinek kezdettől fogva a bécsi körök legnagyobb ellenszenvével kellett küzdenie. Mint Károlyi Árpád megállapítja, Batthyáynak a bécsi hatalmasokkal szemben való, sokszor dacos, nyers és büszke fellépése se igen volt alkalmas arra, hogy a felszínre került ellentéteket elsimítsa.

Miniszterelnökké történt kinevezése volt az a közvetlen ok, amely végképpen megmérgezte az uralkodóháznak a nádorhoz s a magyar nemzethez való viszonyát.

Amidőn ugyanis a király 1848 március 17-én kiadta azt a híres kéziratát, amelyben hozzájárult a független felelős magyar minisztérium megalakításához, a leendő kormányelnök személyét nem nevezte meg benne. Ekkor történt, hogy a nádor a kézirat kiadása után nyomban bement a királyhoz s kifejtette előtte mindazokat az előnyöket, amelyek Batthyány kinevezésével járnának, de nem hallgatta el azt a veszedelmet se, amely a miniszterelnök kinevezésének halogatásából származhatnék. A gyöngéitéletű, de békeszerető és alapjában jóindulatú király azonnal fel is hatalmazta élőszóval a nádort arra, hogy mint királyi helytartó, megbízhassa Batthyányi a miniszterelnökséggel. István főhercegnek ezt a fellépését nem annyira megbocsáthatatlan bűnnek, mint inkább megbocsáthatatlan gyöngeségnek minősítették az udvarnál. Meg voltak róla győződve, hogy az eszme nem tőle, hanem Batthyánytól eredt s ő ösztökélte erre a lépésre a nádort. Sőt az újabb történetírók közül Friedjung is Batthyány nyakába akarja ezt a szerinte „első forradalmi cselekményt“ varni.

Nem követhetjük nyomról-nyomra azokat az egymásra torlódó izgalmas eseményeket, amelyek az első felelős kormány kinevezésétől fogva a miniszterelnök elfogatásáig lezajlottak. Az előzményekkel is csak azért foglalkoztunk kissé hosszasan, mert megtalálhatjuk bennük azt a magot, amelyből később Batthyány tragédiája sarjadt ki.

MINT TUDJUK, a Magyarország leverésére küldött cs. kir. hadsereg parancsnoka, herceg Windisch-Graetz Alfréd tábornagy, 1849 januárius 8-án fogatta el Batthyányt, akivel már a márciusi napok alatt is többször nézett farkasszemet. Meg nem ingatható véleménye az volt, hogy „azt az embert, aki mint miniszter és népképviselő olyan nagyon bűnös Magyarországnak a Monarchiától való elválásában, a császára és királya ellen kitört lázadás kifejlődésében, a császári csapatoknak hitelességre való csábításában, a földi bíróság elé kell állítani, hogy ennek is (ne csupán a menyeinek) alkalma legyen ítéletet mondani róla.“ De azt is el kell ismernünk, hogy bizonyítékok nélkül nem akart ítélni, sőt az előzetes vizsgálattal megbízott lovag Leuzendorf Lajos hadbíró-századosnak azt is meghagyta, hogy ne csak a terhelő, hanem a mentő, vagy legalább enyhítő bizonyítékokat is gyűjtse össze. Nagyon valószínű, hogy ha a Batthyáynak kedvező befolyások súlya alatt már-már ingadozó Windisch-Graetz marad mindvégig Magyarországon, a szerencsétlen miniszterelnököt nem ítélték volna halálra. Az ő sorsát két ember, a szinte korlátlan hatalomra jutott herceg Schwarzenberg Felix osztrák miniszterelnök és a kegyetlen-ségéről hírhedt báró Haynau Gyula tábornagy pecsételte meg.

Schwarzenberget makacs, ellenmondást nem tűrő és bizonyítékra nem szoruló meggyőződés irányította Batthyány bűnös voltáról kialakult véleményében. Csalhatatlannak hitte magát; fennhéjázó természetű az a tudatot érte meg benne, hogy annak, amiről ő meg van győződve, tiszta igazságnak kell lennie. A Batthyány elleni vádakhoz se igen keresett tehát kézzelfogható bizonyítékokat.

Haynaut, akinek addig semmi szerepe se volt a magyarországi hadjáratban, Windisch-Graetz utódának, a csakhamar távozó báró Weiden Lajos tábornagynak ajánlása tolta az események homlokterébe. Mint IX. Vilmos hessen-kasseli nagyherceg és egy zsidóleány fattyúgyereke, apai ágon terhelt családból származott. Jellemének sok csúnya oldala miatt, a cs. kir. hadseregben is fölötte népszerűtlen, sőt utált alak volt, akivel senki se szolgált szívesen együtt. Éppen ezért, közvetlen előjárója, báró Piret altábornagy, már 1847-ben nyugalmatételét javasolta. De ettől megmentették az Olasz- és Magyarországon 1848 tavaszán kitört zavarok, sőt csakhamar addig nem is álmódott hatalomra juttatták.

Leuzendorf hadbíró-százados, akit még Windisch-Graetz bízott meg az előzetes vizsgálattal, nem mutatott rosszindulatot Batthyány ellen, sőt különösen addig, amíg Windisch-Graetz parancsolt Magyarországon, sok jóakaratot is tanúsított. De nem volt független bíró; katona létére engedelmességre kellett a Haynautól és közvetve Schwarzenbergtől is kapott szigorú utasításoknak, holott maga se értett mindig egyet velük.

A HOSSZADALMAS előnyomozás és a rendes eljárás után mindössze 12 vádpont szerepelt Batthyány ellen; ebből azonban hármat teljesen elejtett az Olmützben összeült haditörvényszék elé terjesztett „Votum informativum.“

A hadbíró ugyanis kielégítőnek találta Batthyány védekezését

azzal a váddal szemben, hogy ellenállott Jellachichnak, noha ez utóbbit az 1848 szeptember 4-én kelt királyi kézirat visszahelyezte báni méltóságába. Ez a kézirat azonban nem hatalmazta fel a bánt arra, hogy fegyveresen törjön Magyarországra; Batthyány tehát kötelességét teljesítette, amikor védelemre készült Jellachich ellen.

Mellőzte a hadbíró azt a teljesen hamisnak bizonyult vádpontot is, hogy a miniszterelnök 1848 szeptember havában zászlóik elhagyására és az alakuló honvédséghez való átlépésre csábította volna a cs. kir. serezek katonáit. Visszavonta azt a vádat is, hogy Batthyány hűtlenséget és engedetlenséget követett el királya ellen azzal, hogy egyes királyi kéziratok ellenjegyzését makacsul megtagadta.

De annál szívósabban ragaszkodott a hadbíró a többi kilenc ponthoz s elsősorban is ahhoz, hogy a vádlott nem akadályozta meg Kossuth törvénytelen pénzkibocsátását, sőt Madarász László interpellációjára adott válaszában annak folytatását is megígérte. Leuzendorf nem akarta elhinni Batthyány védekezését, hogy ez a papírpénz csak szükségpénz volt, amelyet az osztrák banktól kért kölcsönből akartak beváltani. A vádlott többször hivatkozott rá, hogy a kölcsön eszméjét a nádor pendítette meg, de az utóbbit nem volt szabad a hadbírónak kihallgatnia. Sőt a bécsi intéző körök az idevágó hivatalos iratokat, elég gáládul, elrejtették Leuzendorf elől, hogy téves alapon álló ítéletre bírják. Majd arra a vádpontra került a sor, hogy Batthyány, noha a király megtagadta a véderőről szóló törvényjavaslat szentesítését, mégis elrendelte a toborzást, majd 1848 szeptember 26-án az ujoncozást is s ezzel hatalmas fegyveres erőt teremtett meg akkor, amidőn az egész országban mindegyre jobban lábrakapott a forradalmi hangulat. A szeptember 26-i kiadvány alaki törvénytelenységét nem tagadta a vádlott, de azzal védekezett, hogy a király, Ferenc Károly főherceg és gróf Latour hadügyminiszter többiben biztosították a nádort, úgyszintén a miniszterelnököt is, hogy Jellachich nem fog támadni. Mivel azonban a bán mégis csak támadott, azt kellett hinnie, hogy a királyt rosszul informálták. A veszély tehát valóban fennállott s így azt remélte, hogy az uralkodó utólag hozzájárul az ujoncozáshoz.

Szalay László és gróf Teleki László külföldi küldetése volt a következő vádpont; de ennél sokkal súlyosabb a negyedik, amely úgy szólott, hogy Batthyány elmulasztotta a horvátokkal támadt ellentétek elsimítását, mert — a votum informativum szerint — a miniszterelnök csak akkor volt hajlandó a horvátokkal kiegyezni, amikor Jellachich serege már behatolt az országba. Azt azonban elhallgatta a hadbíró, hogy az augusztus végén, tehát jóval a bán betörése előtt a király elé terjesztett törvényjavaslat, a legszélesebb körű engedményeket ajánlotta fel a horvátoknak. Ezek az engedmények csaknem azt jelentették, hogy Horvátország elszakadhat a magyar szent koronától. Az is kétségtelen, hogy a horvátok sohase a maguk sérelmeit vagy kívánságait hangoztatták, hanem mindig csak az önálló magyar hadügy- és pénzügyminisztérium megszüntetését követelték. Ugyanezen az alapon ajánlotta a horvátokkal való egyezkedést az osztrák minisztérium is. Természetes, hogy Batthyány az egyiket is, a másikat is visszautasította.

Károlyi Árpád megállapítása szerint, ez az egész votumnak leggyalázatosabb fejezete; de a szerző nem hiszi, hogy Leuzendorf itt a maga lábán járt volna, hanem arra a meggyőződésre jut, hogy — bár nincs reá kézzelfogható bizonyíték — ezt a vádpontot a legfelsőbb körök sugallónak neki.

A következő vád az volt, hogy Batthyány nem állotta az útját egy egész sorozat, a bécsi kormánynak nagy kárt okozott adminisztratív intézkedésnek. Hangoztatta ugyan a hadbíró, hogy ezek a szabálytalanságok és törvénytelenések nem tartóztak Batthyány szoroson vett ügykörébe, de mert ő volt a miniszterelnök, neki kellett volna ezeket a túlkapásokat megakadályoznia.

Nagyon részletesen foglalkozik a votum azzal a váddal, amely Batthyány becsületébe is mélyen belevág, hogy tudniillik részes lett volna az októberi bécsi lázadás felidézésében s így Latour hadügyminiszter meggyilkolásában is. De bármennyire terhelő volt is ebben az ügyben gróf Széchenyi Pál, Meszlényi Lajos és gróf Wallis Mihály vallomása, a legszigorúbb vizsgálat se tudta megállapítani a miniszterelnök bűnös voltát; sőt teljesen alaptalannak bizonyult az a gyanú is, mintha a bécsi aulával és az ottani demokrata klubokkal egy vizen hajózva, pénzt osztogatott volna a forradalmároknak. Batthyány tehát csak közvetve, Fulszky Ferenc útján vétett, a hadbíró felfogása szerint súlyosan. Pulszky, mint államtitkár, herceg Esterházy Pál lemondása óta a király személye körüli magyar minisztérium ideiglenes vezetője volt s Batthyány őszinte kijelentése szerint, nem úgy töltötte be államtitkári tisztét, mint ahogyan kötelessége lett volna. Pulszky maga se tagadta, hogy a Jellachich megsegítésére szánt gránátosokat leitatta s az aula éretlen diákjait is felhasználta eszközül; így hát nem volt egészen alaptalan a bécsi körök meggyőződése, hogy az októberi lázadás kirobbantásában a bécsi magyar minisztérium is közbejátszott, hiszen Pulszky már szeptemberben lámpára való akasztással fenyegette Doblhoff osztrák belügyminisztert.

A hetedik vádpont szerint Batthyány — az országot a haditörvények uralma alá vető október 3-1 királyi leirat után — beállott nemzetörnek, holott mint egykori cs. kir. tiszt, kilépésekor térítvényt írt alá, amelyben arra kötelezte magát, hogy királyának ellenségeit nem fogja támogatni.

Nagyon súlyos volt az a vád is, hogy Batthyány, egy a sajtóban is közzétett levele szerint, felkelésre és ellenállásra hívta fel az országot, királya ellen. Ez az a bizonyos „hegyfalusi levél”, amelynek igen különös a története.

Batthyány 1848 október 10-én lováról lebukva, jobb kezét törte s lázas állapotban feküdt Hegyfaluban. Akkor már, sőt korábban is, a legpiszkosabb rágalmak keringtek róla a pesti radikális sajtóban, azt hirdetve, hogy Batthyány ellenforradalmi minisztériumot szervez s a császártól csapatokat kér, hogy azok élén helyreállítsa a régi rendet Magyarországon.

A képzelhető legdurvább hangú cikkekben meghurcolt Batthyány elhatározta, hogy levelet ír egyik legjobb barátjának, Bezerédj Istvánnak, amelyben kiönti minden keserűségét az őt ért rágalmak miatt s

egszersmind igazolja eddigi eljárásának és viselkedésének becsületes voltát. De, mert törött kezével nem tudott írni, magához kérte a fiatal nyögéri plébánost, Königmayert s azzal íratta meg a mondani-valóját. Nem diktálta a levelet, hanem csak főbb vonásaiban vázolta, hogy mi legyen benne. Königmayer a maga ízlése szerint kicifrázott levelet fel se olvasta a betegnek, hanem azonnal továbbította Bezerédjnek, aki még október 16-a előtt meg is kapta. Tartalmát többekkel közölte, sőt jónak látta, hogy az egész levél megjelenjék az újságban. Tudta azt is, hogy Kossuthék háta mögött, de tőlük függetlenül, a legféktelenebb izgatás folyik Batthyány ellen. Ezt akarta tehát elnémitani, azzal, hogy a levelet többféle változtatással átadta Kossuth Hírlapjának, ahol az október 18-án meg is jelent, majd másnap — német fordításban — a Pesther Zeitung is közölte.

Ebben az erősen átformált levélben csakugyan volt egynéhány olyan frázis, amelybe a hadbíró belekapaszkodhatott. Batthyány azzal védekezett, hogy ezt a levelet nem ő írta, sőt nem is diktálta; mások módosították és formálták át. Az eredeti levél nem került elő s a hadbíró, főként Rohonczy Ignác cs. kir. kerületi főbiztos terhelő vallomása után, nem hitt a vádlottnak s a többivel együtt ezt a vádpontot is változatlanul fenntartotta.

Végül legutoljára, kilencedik pontként, azt olvasta Leuzendorf Batthyányra, hogy újból tagja lett az országgyűlésnek, holott azt a király feloszlatta. Károlyi Árpád vélekedése szerint, ennek a vádnak hangoztatása is felsőbb helyről jött intésre történt. Erősen kiemeli ugyan a „votum“, hogy Batthyány békítő és kiegyenlítő szándékkal lojálisán viselkedett az országgyűlésen; de mégse lett volna szabad beállania oda, ahol jót már nem tehetett.

A hadbíró, a vádpontok felsorolása és mérlegelése után, abban foglalta össze véleményét, hogy Batthyány, a Hadicikkek 5. §-a és a Mária Terézia-féle büntető perrendtartás 61. cikke értelmében, a felségárulás bűnét követte el. Ennek büntetése pedig csak kötél általi halál lehet. Azután azt okolta meg, hogy miért kellett Batthyány ügyét haditörvényszék elé utalni.

Károlyi Árpád tárgyilagosan állapítja meg azt is, hogy Leuzendorf összefoglalta a votumban mindazt, ami Batthyány mentségére szolgálhatott s ebben a részben nagyon lelkiismeretes védőnek bizonyult. Annál ellenszenvesebben hangzik a terhelő körülmények felsorolása, melyek szerint a vádlott viselkedése éppen az ellenkezőjét bizonyítja annak, amit kihallgatásakor mindig állított: hogy mindvégig hűséges embere volt az uralkodóháznak s hogy nem akarta a pragmática sanctio megsértésével s az államszerkezet erőszakos megváltoztatásával a Monarchiát megbomlasztani.

Mivel pedig Haynau 1849 július i-i győri kiáltványának melléklete azt rendeli, hogy a felségárulás címén elítélteknek minden vagyonát is el kell kobozni: a javaslat úgy szólott, hogy gróf Batthyány Lajos, felségárulás büntette miatt, vagyona elkobzásán kívül, kötél általi halállal bűnhődjék.

A haditörvényszék egyhangúan elfogadta a hadbíró javaslatát, amelynek kegyetlen voltát csak az enyhítheti némileg, hogy Leuzen-

dorf akár Schwarzenbergtől, akár valamelyik feljebbvalójától intést kapott a legszigorúbb büntetés kiszabására; továbbá az is, hogy a hadbíró még aznap (augusztus 30-án) egy már előre elkészített kegyelmi ajánlatot terjesztett a legfőbb katonai törvényszék elé. Ebben különösen hangoztatta, hogy a nádor megtiltott kihallgatása a védelem legfontosabb elemétől fosztotta meg Batthyányt. Elég merészen azt is megjegyzi, hogy a bécsi kormány egyes eljárásai megmagyarázhatatlanok voltak.

Leuzendorf kegyelmi javaslatát a haditörvényszék emberséges elnöke, Pöck tábornok, teljesen magáévá tette s a haditörvényszék valamennyi tagja nemcsak elfogadta az indítványt, hanem a legmelegebb hangon kért kegyelmet az elítélt számára.

A kegyelem reménye nem is lett volna alaptalan, ha akkor még nem áll a hatalom tetőpontján Schwarzenberg és Haynau. De így már késő volt, mert se az egyiktől, se a másiktól nem lehetett irgalmat várni.

Haynaut különösen az böszítette végleg a magyarok ellen, hogy Görgey nem ő előtte, hanem gyűlölt vetélytársa, Paskievics előtt tette le a fegyvert s ráadásul az oroszok még azt is ajánlották neki, hogy kíméletesen bánják a foglyul esett magyar tisztekkel. Ezért írta Schönhals tábornoknak, hogy: „Élni fogok feltétlenül teljes hatalmammal, mert a király nevében korlátlan hatalommal vagyok felruházva. A lázadók fejéit felakasztatom s a régi magyar törvények alapján minden vagyonukat elkoboztatom... Adósa vagyok ezzel a példaadással a világnak.“

De egyelőre várnia kellett vele, mert a cár, Konstantin nagyherceg és Paskievics, nemcsak Schwarzenbergnél, hanem a fiatal császárnál is közbejártak a magyar hadsereg vezéreinek érdekében. Fáradozásuknak volt is annyi foganatja, hogy az osztrák miniszterelnök sietve küldötte Haynauhoz gróf Grűnnét, a császár főhadsegédét, azzal a paranccsal, hogy további intézkedésig semmiféle halálos ítéletet ne hajtasson végre. Haynaut módfelett dühösítette ez a rendelkezés; hogy tehát mégis kielégíthesse bosszúvágyát, a polgári foglyokra vetette magát, akikhez az oroszoknak nem volt semmi közük. Augusztus 29-én kiadott egy rendeletet, amelyben közli, hogy Batthyány ügyében ő fog dönteni. Egyszersmind futárja útján erőszakosan követelte Bécsben, hogy a reávonatkozó pöriratokkal együtt szolgáltatassák ki neki Batthyányt.

Gróf Gyulai hadügyminiszter, anélkül, hogy a minisztertanácsot megkérdezte volna, szeptember 3-án utasította a katonai feljebbviteli törvényszéket, hogy küldje le a vizsgálati iratokat Haynaunak, az ítélet megerősítése végett. Hiába hivatkozott Leuzendorf arra a jogszabályra, hogy az Olmützben elítélt fogoly nem tartozhatik a magyarországi főparancsnok joghatósága alá; Haynau durván leszidta, sőt fogságba is akarta vettetni.

Mihelyt Haynau kezébe került Batthyány ügye, elhalványult a kegyelem reménye is, mert a „bresciai hiéna“ valósággal tiltakozott a fiatal uralkodónál hatalmának megnyirbálása ellen. A császár, Schmerling igazságügyminiszter javaslatára, minisztertanács elé vitte a dolgot. Itt úgy döntöttek, hogy semmiféle halálos ítéletet nem szabad

végrehajtani, ha be nem jelentették s a minisztertanács jóvá nem hagyta. De a legfőbb katonai körök úgy vélték, hogy nem lehet Haynau kezéből ilyenmódon kicsavarni azt a hatalmat, amelyet az uralkodó önként ruházott előbb reá. Meg kell tehát a tábornagy hozzájárulását nyerni. Schwarzenberget, aki maga is altábornagy volt s így a hadsereggel együtt érzett, hosszabb ide-oda ingadozás után meggyőzte ez az okoskodás. Megszerezte Ferenc József beleegyezését, hogy Haynaut ebben az ügyben Bécsbe hívhassa. Minisztertársainak nem is szólt róla.

Haynau tehát szeptember 7-én felrándult Bécsbe, de eszéágában se volt, hogy meghátráljon. Kijelentette, hogy ha az uralkodó őt felmenti állásától, akkor utódja jogait meg lehet üyetenként csonkítani, de az övét nem. Schwarzenberg örömet hajlott Haynau szavára s most még csak minisztertársait kellett a maga véleményére hangolnia. Ez is sikerült, mert a halálbüntetés korlátozásáról szóló részt törölték az augusztus 31-i jegyzőkönyvből és Schmerling azt írta helyébe, hogy minden végrehajtott halálos ítéletet be kell Bécsben esetről-esetre jelenteni. Haynau győzött; az ő kénye-kedvétől függött tehát, hogy kit akasztasson fel, kit lövessen föbe

Arra a kérdésre: vájjon nem érzett-e lelkipurdalást Schmerling, mikor ezt a módosítást végrehajtotta, Károlyi Árpád tagadóan válaszol. De — mint írja — „ha Schmerlingnél nyoma sincs a lelki tusának, okunk van bizonyosra fognunk ezt a fiatal császárnál, mielőtt a Schmerling által megkorrigált minisztertanács jegyzőkönyvet tudomásul vette. Mert nem akarta; hanem két álló hétig habozott ezt megtenni. Akár az orosz, francia és angol közbejárás volt e habozás oka, akár a jóleső szuverén gondolat, hogy az augusztus 31-i miniszteri javaslat szerint neki maradván meg a döntés joga, amikor jónak látja, kegyelmet gyakorolhat: a habozás becsületére válik. De ezt az érzést, ezt a gondolatot végre is elnyomta, nem a minisztériumára való tekintet, hanem az a borzasztó súly, amellyel a gyermekuralkodó lelkére Schwarzenberg démoni befolyása és egy egész, dühtől, megsértett büszkeségtől, megbántott hiúságtól égő, vért és korbácsot sürgető szoldateszka követelése nehezedett.“

Szeptember 22-én tudomásul vette a minisztertanács módosított javaslatát s ezzel Batthyány Lajos sorsa is Haynau kezébe jutott.

KÁROLYI ÁRPÁDNAK a történetírás terén szerzett s a tudományos világban általánosan elismert nagy érdemei, nem szorulnak hétköznapi olcsó magasztalásra. Annyit azonban mégis meg kell említenünk, hogy Batthyány Lajos pörének története nem juthatott volna az Övénél jobb kézbe, mert senki se lehetett nálánál hivatottabb arra, hogy ennek az ügynek minden részletét feltárja és tisztázza. Az ő nagy tekintélye a legalkalmasabb arra, hogy eloszlassa azt a sok tévedést, ami akár tájékozatlanságból, akár elfogultságból, de valahogyan mégis csak belezúzott a hazai és külföldi történetírók műveibe. Már csak ezért is nagyon kívánatos volt, hogy ebben a sokat vitatott kérdésben is legyen valahára világhíresség. „És lón világhíresség.“

GYALÓKAY JENŐ